

Exit Konsistorium - kronik af Ditlev Tamm

I januar 2005 skrev professor i retshistorie, dr. jur. & phil. Ditlev Tamm en kronik under titlen "Exit Konsistorium" i Universitetsavisen. I anledning af at Konsistorium, efter i mere end firehundrede år at have stået i spidsen for Københavns Universitetet, med udgangen af 2004 var blevet afløst en bestyrelse. Kronikken gav både udtryk for tanker og holdninger, som et stort antal af Universitetets ansatte delte, og bragte samtidig mange interessante bidrag til Konsistoriums historie gennem tiderne.

Exit Konsistorium

Universitetet har gennemgået en operation. Et af universitetets ældste organer, Konsistorium, holdt i december 2004 op med at fungere og er blevet erstattet af et nyt. Reaktionerne og deltagelsen i anledning af operationen har været beherskede.

Operationen forløb tilsyneladende smertefrit, og nu venter vi på at se, hvordan patienten klarer omstillingen til en ny tilværelse. Konsistorium ved Københavns Universitetet holdt den 15. december 2004 sit sidste møde, og dets funktioner er herefter overgået til en bestyrelse.

Man fristes til at tale om en bortgang "ohne Schall und Rauch", som man sagde, da den tysk-romerske kejser Frantz II efter sine nederlag til Napoleon i 1804 besluttede at nedlægge sin kejserkrone som tysk-romersk kejser og fortsætte som østrigsk kejser.

Det er i dag historie, som det tysk-romerske rige. Og historien har naturligvis andre eksempler på gamle institutioner, som må vige, når en ny tid stiller ændrede krav. Her i H.C. Andersen-året må vi konstatere, at "Det nye Aarhundredes Musa" for universitetet blev en bestyrelse med eksternt flertal, og der skal da også straks for ikke at skabe tvivl lyde et: "Vær hilset, du det nye Aarhundredes Musa!"

En operation, som den universitetet har oplevet, giver de pårørende anledning til selvbesindelse og til at kaste et blik både bagud og fremad i tiden og overveje forløbet, som førte frem til indgrebet. Måske er der en dag nogle, som vil have svært ved at forstå, at Konsistorium sådan bare kunne gå bort. Eller måske vil fremtidens universitetshistorikere ved en analyse af situationen nå frem til, at det ikke kunne gå på anden måde. Allerede nu kan vi formentlig konstatere at Konsistorium ikke var et livsvigtigt organ. Universitetet har foreløbig overlevet, og det er tilmed en politisk forhåbning, at det organ, som nu transplanteres ind, hvor Konsistorium var, kan få indgivet patienten ny energi. Altså i virkeligheden slet ikke en farlig operation, men et hurtigt og effektivt indgreb for at redde patienten og skabe grundlag for et fortsat godt liv.

Ældre end en kæmpeskildpadde

Konsistoriums nøjagtige alder ved operationen kendes ikke, men den var ikke under 400 år. Mere end selv Stillehavets sindige kæmpeskildpadder og mindre end nogle af de gamle egetræer, der står som symbol på kraft og tradition.

Københavns Universitets historie indledtes som bekendt i 1479 med oprettelsen af den læreanstalt, som fortsat har sit domicil midt i Hovedstaden som umiddelbar nabo til Frue Kirke og ikke langt fra Københavns Slot på Slotsholmen, hvor nu Centraladministrationen, regering og Folketing holder til.

Altid tæt på magten og ofte med det problem at holde den rette afstand. Det første Konsistorium hed slet ikke Konsistorium, men kaldte sig for congregatio universitatis, universitetsforsamlingen, og omfattede doktorer og magistre samt andre med universitetsgrader, der fungerede som lærere. I denne forsamling valgtes rektor for et halvt år ad gangen, og her blev truffet beslutning om universitetets overordnede anliggender på den måde, at hvert fakultet drøftede dagsordenens enkelte punkter, inden de enkelte fakulteters beslutninger forelagdes for rektor, som afgjorde sagen.

Rektorvalget fandt ved det ældste universitet sted i et aflukket rum, et konklave, som vi kender det i dag fra pavevalg, og der gjaldt samme regel, at ingen måtte forlade lokalet, førend et valg var truffet.

Lignende bestemmelser kendte man fra andre europæiske universiteter, men man var dog ikke gået så vidt som i Rostock, hvor det forventedes, at valget skulle være overstået, inden et voksllys var nedbrændt. Ingen kan beskylde middelalderen for at savne ledelsesidealer om hurtighed og effektivitet.

Ved universitetets genoprettelse efter reformationen blev ansvaret for universitetets indre styrelse lagt i hænderne på rektor og dekanerne, men i løbet af de første tiår udvidedes forsamlingen til at bestå af faste lærere, nemlig tre teologer, universitetets jurist, for der var kun en, to medicinere og seks repræsentanter fra det lavere såkaldte artesfakultet.

Om kongen eller andre med myndighed dertil har godkendt denne måde at indrette universitetets styre, ved vi ikke. Alt tyder på, at Konsistorium, som man begyndte at kalde denne lærerforsamling, er skabt i praksis. Ordet optræder ikke i fundatsen fra 1539, men det benyttedes i praksis i de første ti år af universitetets historie. Møderne blev i hvert fald siden 1563 holdt i den såkaldte konsistoriebygning i universitetets gård, som står der endnu, og den ældste bevarede protokol stammer fra 1599. Siden midten af 1500-årene har der altså været et organ, der benævntes som Konsistorium, og det var det organ, som styrede institutionen indadtil, repræsenterede universitetet udadtil og i det hele taget stod som det sted, hvor der blev truffet overordnede beslutninger om akademiske anliggender og undervisning.

Konsistorium blev af kongen bedt om udtalelser og responsa om spørgsmål, som krævede universitetets særlige sagkundskab, men det var også universitetets opgave at vogte over, at utilladelige skrifter ikke blev trykt eller solgt her i landet og hertil kom også andre forpligtelser som tilsyn med kirker m.v. Alt det krævede som regel et ugentligt møde, som traditionelt blev onsdag, og hertil indkaldtes i mange år mundtligt ved at universitetets pedel, som man kaldte betjentene, gik rundt til konsistorialerne og forkyndte dagsordenen.

Blækklatter i protokollen

I tidens løb udvidedes antallet af professorer ved Københavns Universitet, men antallet af konsistorialer, som man benævnte Konsistoriums medlemmer, blev fastholdt, og Konsistorium fastholdt i århundreder sin position som universitetets øverste organ.

Vi kan i dag følge Konsistoriums historie gennem årene, og Konsistorium er jo samtidig en art rød tråd gennem Københavns Universitets egen historie. Protokoller og sager fra flere hundrede års virksomhed ligger pænt ordnet i arkivkasser på Rigsarkivet, og ud af det fyldige stof har retshistorikeren og statsretslæreren, professor Henning Matzen hentet stof til sin bog "Kjøbenhavns Universitets Retshistorie", som udkom i anledning af universitetets 400 års jubilæum, og mere fyldigt kan der læses om de styrende organer i det jubilæumsværk, som udkom i anledning af universitetets 500 års jubilæum i 1979.

Konsistoriums historie er selvfølgelig ikke universitetets historie. Universitetets historie handler om noget helt andet. Den handler først og fremmest om den forskning, som universitetets ansatte har præsteret, og de bidrag institutionen har ydet til det danske samfund ved at uddanne i tusindvis af kandidater. Her satte Konsistorium selvfølgelig rammen, men indholdet blev skabt andre steder.

Men tilbage til Konsistorium. I akterne kan vi læse om biskop Jesper Brochmand, der i 1658 søgte at beskytte studerende, som havde oprådt respektløst over for tidens ledende stand, adelen. Vi kan læse om sære konflikter, der opstod i forbindelse med studenternes tjans som ligbærere. Vi kan læse

om svigtende habilitetsregler, der gjorde det muligt for professorerne i Konsistorium at lægge et særligt godt ord for familiemedlemmer, der søgte universitetets stillinger og om stadige stridigheder mellem professorerne, om problemer med at få universitets lærere til at overholde undervisnings- og andre forpligtelser og meget andet i dag kuriøst stof, som vidner om en institution af individualister, som det til stadighed har været svært at holde styr på.

Akademiske diskussioner foregik på latin, men økonomiske trakasserier afhandlede på dansk med ikke altid sirlig gotisk skrift. En gang i 1770 blev professor Obelitz så vred i Konsistorium, hører vi, at han lavede en stor blækklat i protokollen, og det og andre kuriosa kan vi så mere os over i dag. På en eller anden måde er det lidt svært at tage historien om en forsamling af femten selvhøjtidelige professorer, som søger at styre sig selv og andre, helt alvorligt. Ludvig Holberg indlagde en mild parodi på Konsistorium i sin komedie "Maskerade", men skrev dog ikke komedier om komiske professorer. Han holdt sig til oppustede bondestuderter, der pralede af unyttige kundskaber, og det var jo også en mere subtil måde at fortælle verden på, hvad de gik rundt og lavede på universitetet. Ved universitetsfundatsen fra 1788 blev medlemstallet fikseret til 16 medlemmer, tre fra hvert af de højere fakulteter, teologi, jura og medicin og syv fra det filosofiske fakultet.

Autonom trods enevælde og folkestyre

Det hele begyndte at gå meget bedre, efter at Wilhelm von Humboldts uddannelsestanker om den frie og rene videnskab i første halvdel af det 19. århundrede havde sat sig igennem.

Fra 1817 var det en særlig kongelig udnævnelse, der gav sæde i Konsistorium, og fra 1829 ledsagedes den ære af en velkomst med kage og madeira serveret af en særlig pokal. Se, det var der jo noget ved! I 1795 var der nogen, der endda blev så grebne af tidens frihedsånd, at de kunne foreslå studenterrepræsentation i Konsistorium men det blev der nu ikke noget af.

Til gengæld var der en del småsnak indbyrdes og uopmærksomhed, hvis vi skal tro en alvorsmand som den juridiske professor I.E. Larsen, der i 1842 afgav en betænkning med forskellige forslag til forbedringer i forretningsgangen.

Man talte også om at oprette en egentlig lærerforsamling med en art forretningsudvalg, men det kom der heller ikke noget ud af, førend i 1850, hvor man fik en akademisk lærerforsamling, men bibeholdt Konsistorium, som fortsatte i den hidtidige form, mens lærerforsamlingen reduceredes til at være valgforsamling uden egentlig indflydelse.

Konsistorium søgte og har så vidt man kan se bestræbt sig på at fastholde universitetets autonomi i forhold til en ofte truende omverden, der gerne ville blande sig i universitetets beslutninger, og det er vel i virkeligheden det bedste, der kan siges om det nu amputerede organ.

Konsistorium var et organ for universitetets selvstyre, og selv om hverken dets beslutninger eller form var så imponerende endda, så lykkedes det at fastholde så nogenlunde under både enevælde og folkestyre, at universitetet var en institution for sig, i hvis anliggender statsmagten skulle blande sig så lidt som muligt.

I 1880 trak det op til, at universitetet skulle have en ny fundats i stedet for den nu knap hundrede år gamle fundats fra 1788, der var institutionens grundlov. Den var i tidens løb blevet suppleret med et omfattende regelsæt, og det fik man alt sammen styr på ved at lade den juridiske professor Goos redigere en "Samling af de for Universitetet gjældende Retsregler, udarbejdet af Konsistorium" i 1884-85, og herefter var det ikke mere så presserende med et nyt regelgrundlag. Universitetet klarede frisag og kunne fortsætte efter de hidtidige regler, som for jurister blev et eksempler på såkaldte prækonstitutionelle forskrifter, der endnu var gældende. Det var den særlig udsøgte del af retssystemet, der byggede sin legitimitet på regler, der var ældre end grundloven, og som derfor forudsatte benyttelsen af den særlige kgl. anordningsform. Lidt antikveret, men fint og passende

uoverskueligt, og dermed lige noget, der passede en selvbevidst institution som Københavns Universitet. Og sådan fik det lov til at blive ved.

Lidt justeringer hist og her, men grundlæggende en ordening, hvor lærerforsamlingen kun sjældent indkaldtes, mens Konsistorium mødtes regelmæssigt og hvor ledelsen varetoges af rektor, der i mere komplicerede spørgsmål, som krævede juridisk sagkundskab kunne støtte sig til den såkaldte referendar, der efter traditionen var den yngste juridiske professor i Konsistorium.

En ny virkelighed

Etableringen af en lærerforsamling var en politisk følge af de konstitutionelle ændringer efter 1848. I 1901 skete et systemskifte, og en ny regering af Venstre blev udpeget, som havde parlamentarisk støtte i Folketinget.

Årtiers forfatningskamp var overstået, og også denne nye ånd holdt sit indtog på universitetet, hvor nye regler betød, at dekanerne fik fast sæde i Konsistorium, og universitetets lærerforsamling fik øget indflydelse på Konsistoriums sammensætning og virksomhed.

Gammelmandsvældet var brudt, men til gengæld var kimen nu lagt til en større opsplitning i fakultetsinteresser. Fra 1936 var der 20 medlemmer af Konsistorium, nemlig fem dekaner og 15 valgt af lærerforsamlingen, således at hvert fakultet havde fra to til fire pladser.

Grundprincippet bag ordningen var universitetets frihed. Det var selvstyre under ansvar, og det hele gik galt den dag, Konsistorium ikke længere kunne lukke virkeligheden ude. En virkelighed, som var, at der i årene efter Anden Verdenskrig skete en stadig stigning i antallet af lærere, som ikke var professorer i takt med, at den undervisningsbyrde, som skulle løftes blev større og større på grund af øget studentertilstrømning til universitetet, uden at Konsistorium rigtigt gjorde noget ved det. Man skulle tro, at det blev nødvendigt at drøfte, hvordan andre end universitetets professorer kunne få noget, der bare lignede indflydelse på egen situation, og man skulle tro, at de akademiske kvalifikationer i lærerkorpset måtte drøftes, men inden det rigtigt kom så vidt, blev Konsistorium overhalet af verdensbegivenhederne.

De begyndte som de fleste revolutioner i Paris, hvor universiteterne stod lige så uforberedte, og en svag efterdønning ramte i april 1968 København, hvor en studenterdemonstration blev modtaget med en positiv holdning til ændringer fra universitetets daværende rektor.

Det hele endte mod mange professorers protest med en ny styrelsesordning, der opretholdt Konsistorium, men nu således, at en tredjedel af medlemmerne var studerende. Nogle år efter blev ordningen den, at halvdelen af pladserne deltes mellem studerende og ikke-videnskabeligt personale.

Og da behjertede politikere i 1977 søgte at ændre det, således at lærerne kom i flertal, stemte Konsistorium nej. Konsistorium havde nu placeret sig selv i frontlinien, når det gjaldt om at give indflydelse til andre end det, som nu hed lærergruppen, som omfattede mange andre end professorer, og samtidig demonstreret, at for Konsistorium handlede det om personer og ikke om sagen.

Prestige over styr

Universitetets styrelsesordning blev en prøvesten på, hvad demokrati egentlig er. En af dem, som vidste noget om det, var juristen, professor Alf Ross, som betragtede universitetets nye styre som en ond karikatur af det han anså som en af det antikke Grækenlands fornemste gaver til menneskeheden.

Et universitet og dermed en institution med et klart formål om at være i front, når det gjaldt forskning og undervisning på højeste niveau kunne naturligvis ikke ledes af et organ, hvoraf en betydelig del af medlemmerne ikke havde indsigt i nogen af delene. Fra at være et organ, som man kunne smile lidt af, var Konsistorium blevet et vartegn for usaglighed og diletantisme i beslutningsprocesser, som i stedet for at fremkalde smil måtte give anledning til mere end let hovedrysten.

Konsistorium og mange andre af universitetets styrende organer var ikke længere fora for saglig debat, men politiske forsamlinger, der varetog særinteresser. Sådan tog det sig ud, og ingen, der kendte bare lidt til tingene, var i tvivl om, at sådan var det også et godt stykke hen ad vejen. I løbet af få år fik universitetet sat det meste af sin prestige som uddannelsesinstitution over styr, og dermed forsvandt muligheden for at fastholde tidligere tiders relative selvstyre. Beslutninger, der hidtil havde været institutionens egne, blev truffet i Undervisningsministeriet, og valg til ledende poster som medlem af Konsistorium, dekan eller studienævnsformand var ikke attråværdige for den, der anså sin opgave for at være undervisning eller forskning.

Poster og valg blev led i magtspil, der ofte slet ikke handlede om universitetets vel som hele, men om personlig profilering, enkelte grupper eller til nød fakulteters egne interesser. Og sådan fik det lov til at gå nogen tid, indtil universitetets styrelse igen blev et politisk anliggende. Konsistorium var der ikke rigtig nogen, der troede på mere, og det hjalp ikke med en saltvandsindsprøjtning i 1992 i form af reduktion af studenter- og tap-indflydelse og med indsættelse af to eksterne medlemmer dog uden definerede beføjelser.

Det politiske forbillede var nu andre organismer, som forventes at levere et produkt. De har typisk en ledelse, som står til ansvar for en bestyrelse. Det havde universitetet jo også, men slagkraften var hæmmet af valgene og dermed de valgte afhængighed af vælgerne. Og helt åbenbart var det også, at stærke dekaner kunne svække den centrale ledelse og dermed gøre ledelsesansvaret illusorisk.

Velkommen til ny bestyrelse

Her måtte der sættes ind, hvis noget effektivt skulle gennemføres. Resultatet blev et meget kraftigt brud med den nedarvede ordning.

Bruddet er i mindre omfang knyttet til afskaffelsen af valgordningen. Det afgørende nye er, at universitetets bestyrelse og dermed øverste ledelse for et flertals vedkommende er udpeget blandt andre end universitetets ansatte eller studerende, og at bestyrelsen ansætter rektor, som ansætter dekanerne og står til ansvar over for bestyrelsen som en administrerende direktør.

Det er et stort skridt som på afgørende måde demonstrerer det fuldstændig rigtige, at universitetet ikke er sit eget, men samfundets. Universitetet har en stor og vigtig opgave at løse både i det danske samfund og i en international sammenhæng.

Det hidtidige system fungerede ikke tilfredsstillende, og den, der skriver disse linier hører til dem, som med forventning imødeser en forandring. Der er i universitetets nye styrelsesform muligheder for at realisere store tanker, men der er også nye muligheder for at komme galt af sted, hvis magtkoncentrationen kommer på afveje. Ledelsen skal finde en balance. Ledelsens er jo også universitetets, ikke bare samfundets, og det stiller krav både at være en dynamisk kraft på institutionen og at vise udadtil, hvad institutionen kan byde på.

Vi bød den nye bestyrelse velkommen som "Aarhundredets Musa", men vi er jo i samme situation, som i Andersens historie "Tolv med Posten": "Naar et Aar er omme, skal jeg sige dig, hvad de Tolv have bragt dig, mig og os Alle sammen. Nu veed jeg det ikke, og de veed det nok heller ikke selv, – for det er en underlig Tid vi leve i".

Og hermed siger vi farvel til det gamle Konsistorium og byder den nye bestyrelse velkommen. Gerne til kage og madeira som i 1829, men først og fremmest til samarbejde om at fremme Københavns Universitet. Som de gamle sagde: ad multos annos – i mange år endnu.